

UNIVERSITATEA „BABE -BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE I FILOSOFIE
COALA DOCTORAL *ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ*

*Monseniorul Octavian Bârlea
sau o altă față a Bisericii Române Unite
1946-1978*

REZUMAT

Conducător de doctorat:
PROF. UNIV. DR. RADOSAV DORU

Student-doctorand:
F. RCA IOAN-IRINEU

2016

Cuprins

Introducere

Capitolul I:

Repere biografice și itinerarii formative

1. Satul natal, familia și primii ani de școală
2. Șapte ani la Blaj
3. Anii de studii la Roma
 - a. *De Confessione orthodoxa Petri Mohilae*
 - b. *Ex historia romena: Ioannes Bob, Episcopus Fagarasiensis (1783-1830)*

Capitolul II:

De la carte la fapte

1. Misiunile Pontificale în Germania și Austria
2. *Pater pauperum*. Activitatea caritativă
3. Cu gândul la viitorul națiunii române. Activitatea culturală
4. Activitatea spirituală
 - a. Ziarul *Îndreptar*. Foaie pentru gând și fapt care tinească
 - b. Cartea de rugăciuni *Rânduială* care tinească
 - c. Volumul *Biserica Română Unită*. Două sute cincizeci de ani de istorie

Capitolul III:

Pribeag între Paris, Roma și München

1. Misiunea Catolică Română pentru Europa
2. Rector al Misiunii Române Unite din Paris
 - a. Activitatea culturală
 - b. Activitatea spirituală

3. Cercetări istorice la Paris, Roma, Viena și München

Capitolul IV:

Rezistență prin cultură, dar nu numai. Societatea Academică Română

1. Primele trei congrese
2. Publicațiile S.A.R.
3. Următoarele apte congrese
4. Congresul de la Roma
5. Începutul sfârșitului

Capitolul V:

Între Biserica Română Unită și *Ostpolitik*-ul vatican

1. Martiriul rătăcirii: *Ostpolitik*-ul vatican
2. „Vic ” – un „element foarte fanatic”
3. S.A.R. între exil și țară
4. Director al Secției Române de la Radio Vatican
 - a. B.R.U. și dialogul ecumenic
 - b. B.R.U. și problema națională
5. În dialogul teologic între Biserica Catolică și B.O.R.

Capitolul VI:

Doar un „Vizitator Apostolic”

1. O episcopie pentru românii uniți din S.U.A.
2. „Barbino” manifest „o atitudine mai realistă față de țara noastră”
3. Activitatea pastoral-misionară
4. *Academia Română -Americană de Arte și Științe*

5. Vizita în România

Concluzie

Anexe

Bibliografie

- I. Bibliografia scrierilor lui Octavian Bârlea
 - I.1. Volume
 - I.2. Articole și studii
- II. Izvoare inedite
- III. Lucrări generale
- IV. Lucrări specifice
- V. Studii și articole

Cuvinte cheie: ecumenism, confesiune, coala Ardelean , Unirea dintâi, Unirea a doua, Ortodoxia dintâi, Ortodoxia a doua, comuniune între Biserici, *Ostpolitik* vatican

Am structurat lucrarea în ase capitole. În primul capitol am încercat să fixez câteva repere biografice și să identific unele itinerarii formative parcurse de Mons. Bârlea. Am prezentat satul natal, familia și primii ani de coală (1913-1930). M-am oprit apoi asupra celor șapte ani petrecuți la Blaj ca student al Academiei Teologice, ca pedagog la Internatul „Mitropolit Vancea” și ca secretar *ad interim* la Cancelaria mitropolitană (1930-1937). Cu siguranță locurile și oamenii pe care i-a întâlnit acum au avut importanța lor în formarea personalității sale. Perioada decisivă însă, cred că e reprezentată de următorii apte ani (1938-1945), petrecuți la Roma. Mărturisește acest lucru și în *Autobiografia* din 1993. Influențele părinților profesori Severien Salaville, Martin Jugie, Georg Hofmann, Joseph Gill sau Wilhelm de Vries, au marcat decisiv itinerariul istoric și teologic al viitorului prelat. Primii doi l-au îndrumat în anii de studii teologice de la *Propaganda fide* (1937-1943) și spre alegerea temei din prima Teză de Doctorat, *De Confessione orthodoxa Petri Mohilae*. Următorii l-au îndrumat în anii studiilor istorice de la Institutul Pontifical Oriental și la alegerea temei pentru cea de a doua Teză de Doctorat, *Ex historia romena: Ioannes Bob, Episcopus Fagarasiensis (1783-1830)*.

Capitolul II l-am intitulat *De la carte la fapte*. Titlul, pe lângă faptul că reia o expresie din *Autobiografie*, redă bine activitatea din Germania și Austria dintre anii 1945-1952. Acum, într-adevăr, Mons. Bârlea a trecut de la studiile teologice și istorice abstracte la cele concrete. Perioada prezentată aici este cea mai puțin cunoscută din activitatea Sfinției Sale. Deși a scris doar câteva scurte articole în *Îndreptar* și capitolul despre *Biserica Română Unită între cele două războaie mondiale* din volumul *Biserica Română Unită. Două sute cincizeci de ani de istorie*, perioada este foarte bogată din punct de vedere spiritual, căci reprezintă transpunerea în fapte a teologiei, în urma confruntării cu realitatea concretă a refugiaților români. Am prezentat-o prin prisma posturii de „om al tuturor” – expresie luată tot din *Autobiografie*. Această postură nu s-a manifestat doar pe teren caritativ, ci a trecut și pe teren cultural și spiritual prin publicarea ziarului *Îndreptar* și a cărții de rugăciuni *Rânduială creștinească*. Influențelor profesorilor de la Roma li se adaugă acum influența lui Gheorghe Racoveanu. Ziarul *Îndreptar* și cartea de rugăciuni *Rânduială creștinească* sunt în primul rând expresia prieteniei dintre Mons. Bârlea și fostul redactor de la *Cuvântul*.

Asupra perioadei dintre anii 1952-1968 m-am oprit în capitolul III. Această perioadă, privită din punct de vedere bisericesc, a fost una dificilă, atât pentru Mons. Bârlea, cât și pentru B.R.U. din exil. În ciuda faptului că Sfinția Sa primise titlurile de *Monsignore* și *Cameriere segreto di Sua Santità*, iar B.R.U. din exil, în 1960, primise un Vizitator Apostolic cu rangul de Episcop, visul de a avea în „lumea liberă” o adevărată Episcopie, promis de un Episcop, nu s-a împlinit. Pribegia Sfinției Sale de la Paris la Roma și de la Roma la München, se datorează în primul rând acestei neîmpliniri. În perioada prezentată aici se încadrează și cele patru sesiuni ale Conciliului Vatican II (1962-1965). Schimbările introduse în Biserica Catolică de acest conciliu au provocat o *criză de sens* pentru B.R.U. din exil. Dar, privită din punct de vedere științific, perioada dintre 1952 și 1968 este deosebit de rodnică. Acum va fi publicat, la Paris, volumul *Omagiu colilor din Blaj (1754-1954)*, acum vor apărea, la Louvain, cele două tomuri *Recueil Cardinal Eugène Tisserant. «Ab Oriente et Occidente»*, acum va apărea importantul studiu *Die Union der Rumänen (1697-1701)* și acum va fi înființată, la Roma, *Societatea Academică Română*. Tot în această perioadă, Mons. Bârlea a efectuat importante cercetări istorice în arhivele din Viena, Roma sau Paris. Chiar dacă nu va scrie volumul *Biserica răsăriteană la încrucișarea imperiilor în secolul al XVIII-lea*, promis Cardinalului Tisserant, cercetările făcute acum se vor dovedi decisive pentru studiile ulterioare.

În capitolul IV m-am oprit asupra S.A.R. Înființată la Roma în 1957, S.A.R. a fost, fără îndoială, cel mai important for cultural al exilului românesc. Merituri stau cele trei tomuri din *Acta Philosophica et Theologica*, cele unsprezece tomuri din *Acta Historica*, cele ase tomuri din *Acta Philologica* și cele cinci tomuri din *Acta Scientiarum Socialium*. La ele se adaugă apoi cele 27 de numere din *Revista Scriitorilor Români* precum și lucrările publicate în *Collana di studi e saggi*. Ajungem astfel la peste 60 de volume. Nicio altă instituție culturală din fostul exil nu a atins o astfel de performanță. În intențiile fondatorului însăși, S.A.R. nu trebuia să fie doar o formă de „rezistență prin cultură” la regimul comunist din România, ci și un punct de întâlnire al celor două Biserici românești, în vederea refacerii comuniunii depline. După părăsirea Mons. Bârlea întâlnirea pe teren cultural avea rolul de a pregăti întâlnirea pe teren teologic. Conciliul Vatican II l-a întărit în această prilej.

Anul 1968 va aduce însă o schimbare în viața Mons. Bârlea. Pe când se pregătea să obțină titlul de *Doctor habilitatus*, pentru a intra profesor la Universitatea din München, a fost chemat, pe neașteptate, la Roma ca Director al Secției Române de la Radio Vatican. Motivele acestei schimbări rămân în bună parte neclare. Pe baza datelor puține și fragmentare pe care le-am avut la dispoziție, credem că ea a avut de a face cu ceea ce unii istorici au numit *Ostpolitik* vatican. Perioada dintre 1968-1973 petrecută de Mons. Bârlea la Roma ca Director al Secției Române de la Radio Vatican se încadrează în anii de pontificat ai lui Paul al VI-lea. Sunt anii imediat următori Conciliului Vatican II, când barca Bisericii Catolice a balansat primejdios cam în toate direcțiile. *Ostpolitik*-ul vatican este o consecință a acestei situații. De aceea mulți istorici i-au pus în lumină „limitele”. Ele se văd cel mai bine în cazul B.R.U., atât din țară cât și din exil. Pentru B.R.U. din exil, limitele *Ostpolitik*-ului vatican sunt cel puțin două: 1. a dus la stingerea S.A.R. și 2. a dus la accentuarea divergențelor în cadrul grupului de preoți români uniți. Ulterior divergențele s-au extins și între unii preoți români uniți din exil și unii preoți români uniți din țară. Dacă astăzi unii ierarhi și preoți uniți manifestă rețineri față de figura și opera Mons. Bârlea ele se datorează și acestui fapt.

În ultimul capitol am prezentat activitatea Sfinției Sale în calitate de Vizitator Apostolic pentru românii uniți din S.U.A (1973-1977). Sunt anii asupra cărora plutesc cele mai multe întrebări. La multe dintre ele nu am putut răspunde. Am analizat activitatea din punct de vedere pastoral-misionar și cultural. Roadele activității pastoral-misionare s-au vădit abia în 1982-1983 – deci în timpul Pontificatului lui Ioan Paul al II-lea – prin numirea și consacrarea lui Louis Vasile Pușcaș ca Exarh Apostolic pentru românii uniți din

S.U.A. În 1973 situația canonică a primului Vizitator Apostolic era destul de neclară. Activitatea culturală a constat în înființarea A.R.A., în 1975, și în publicarea volumului bilingv român-englez *România și Românii*. Activitatea din S.U.A. s-a încheiat practic cu vizita în România din martie 1977.

Întreaga activitate din S.U.A. am privit-o nu doar prin prisma documentelor din ACNSAS, ci și prin prisma *Ostpolitik*-ului vatican. Credem că această perspectivă era necesară. Ea aduce încă o dată în discuție riscurile posturii de „om al tuturor” adoptată de Mons. Bârlea în toți anii activității sale. Privit numai prin prisma documentelor din ACNSAS, Mons. Bârlea ne apare drept un „colaborator politic” și un „trădător al cauzei greco-catolice”. Privit însă și prin prisma politicii estice a Sfântului Scaun, el ne apare ca un preot luptător pentru recuperarea unui „spațiu vital suficient, dacă nu satisfacător” pentru Biserica sa, în condițiile de prigoană. Trebuie să recunoaștem că prima variantă a fost împărțită de cei mai mulți ierarhi și preoți români uniți din România, înainte și după 1989. Noi optăm însă pentru cea de a doua. Oricum, până când vom avea acces la alte documente, ambele posibilități rămân deschise.

Pe parcursul lucrării am folosit denumirile „Biserica Română Unită” și „uniți”, și nu pe cele de „Biserica Greco-Catolică” și „greco-catolici”. Am făcut acest lucru din două motive. Mai întâi pentru faptul că Mons. Bârlea, nu numai că nu a folosit niciodată denumirile de „Biserica Greco-Catolică” și „greco-catolici”, ci a și atras atenția asupra necesității unei urgente redefiniri. Apoi, pentru faptul că denumirile de „Biserica Română Unită” și „uniți” exprimă mai bine felul în care sfinția Sa înțelegea unirea, ritul, tradiția, problema națională, dialogul ecumenic, raporturile cu Biserica Romano-Catolică, raporturile cu Biserica Ortodoxă, mai pe scurt, locul și rostul B.R.U. în noua organizare eclezială inaugurată de ultimul Conciliu. Gândindu-ne la dificultățile pe care acest mare eveniment eclezial le-a provocat în mințile multor greco-catolici, ne putem întreba dacă nu cumva ar fi bine ca propunerile Mons. Bârlea să fie analizate mai serios.

Opțiunea pentru denumirile de „Biserica Română Unită” și „uniți” explică și titlul lucrării. El face referire mai întâi la articolul publicat în nr. 51-52 al revistei *Perspective* și intitulat „Spre o nouă față a Bisericii Române Unite”, dar și la viziunea istorică și ecumenică a Sfinției Sale cu privire la B.R.U., care a fost alta decât a majorității preoților români uniți din exil. Faimoasa distincție între „Unirea dintâi” și „Unirea a doua” de fapt confirmă utilizarea unei *alte fețe* a Bisericii Române Unite.

Limitele lucrării sunt multe și evidente, chiar și pentru un nespecialist. Ele se referă mai întâi la baza documentară folosită. De pildă, în elaborarea capitolului II, nu am

cercetat temeinic corespondența dintre Mons. Bârlea, Gheorghe Racoveanu și Dumitru C. Amz r, p strat în ACPPR i nici pe cea dintre Sfin ia Sa i Cardinalul Alois J. Muench, p strat în *American Catholic History Research Center* din Washington. De asemenea, în capitolul VI, nu am avut la dispoziție nici un număr din buletinul *Orizont românesc*, publicat de Mons. Bârlea la Los Angeles. Prezentarea activității A.R.A. este evident sumar , neavând la dispoziție seria completă a *Buletinului A.R.A.* Reconstituirea, atât cât s-a f cut, este totu i exact . O alt limit o constituie lipsa analizei critice a lucr rilor Mons. Bârlea dintre anii 1943-1977. De multe ori ne-am limitat la simpla lor prezentare.

Tema central a întregii opere istorice i teologice a Mons. Bârlea este, f r îndoial , unirea Bisericilor, în special a Bisericii Ortodoxe Române cu Biserica Catolic . Punctul de plecare al „gândului de unire” l-au constituit anii 1918-1937, petrecuți în România. Însă unirea politic a românilor din 1918 s-ar fi convenit s fie des vâr it prin unirea religioas . În viziunea unor ierarhi ai B.O.R., acest lucru s-a realizat în 1948, prin „reducerea” B.R.U. la B.O.R. sau prin „obligarea” uniților de a se rupe de Roma. Inițiativa este considerată „un pas fals”, pentru c nu a dus la unire religioas ci la ruptur religioas , anulând de fapt o punte a B.O.R. spre Biserica Catolic .

„Gândul de unire” l-a adâncit în anii studiilor la Roma. În prima Tez de Doctorat din 1943 – *De Confessione Orthodoxa Petri Mohilae* – a încercat s arate c prin *M rturisirea* sa Mitropolitul de Kiev nu i-a însușit resentimentele grecilor față de Biserica Catolic . Într-o epoc a *confesiunilor de credință*, ierarhul român nu a acceptat ideea unui *cre tinism confesionalizat*, ci a c utat elaborarea unei sinteze între R s rit i Apus. Rolul jucat de prima Tez de Doctorat în alegerea temei pentru cea de a doua, din 1945 – *Ioannes Bob, Episcopus Fagarasiensis (1783-1830)* – credem c este tocmai acesta. De i analiza lungilor ani de p storire ai Episcopului de F g ra este una echilibrat , critica pe care Bârlea i-o face const în faptul de a fi sprijinit înregimentarea confesional a Bisericilor din Transilvania. Capitolele centrale ale lucr rii se refer de fapt la Corifeii colii Ardelene care, în disputele cu episcopul, au respins tocmai acest lucru. Desigur, procesul de *confesionalizare* al Bisericilor din Transilvania nu a început cu Ioan Bob. Dup concluziile lui Bârlea din studiul din 1963 – *Die Union der Rumänen (1697-1701)* – el are un moment precis: anul 1701, când Mitropolitul Atanasie a fost resfințit la Viena de Cardinalul Kollonics. Prin acest gest, ierarhul vienez – sub impactul Contrareformei, sau al Reformei catolice – a transformat o chestiune canonic într-una dogmatic . În studiul din 1966 – *Ostkirchliche Tradition und westlicher Katholizismus* – inovațiile liturgice impuse de succesorul lui Atanasie, Ioan Giurgiu Patachi, sunt considerate o consecință normal a

acestui fapt. Preotul român trecut la ritul latin i colit la Roma, de i îmbr cat în od jdii episcopale bizantine, avea dificult și în a înțelege liturghia propriei Biserici. În anii lui de p storire, deși puțini, se precizează granița confesională între „uniți” și „neuniți”.

Studiul din 1966 este, dup p rerea noastr , ultimul studiu al *istoricului* Octavian Bârlea. Dup această dat , Sfinția Sa va deveni un *istoric de circumstanță*. Scrierile sale vor avea un scop precis: acela de a g si un loc pentru B.R.U. în noua a ezare bisericeasc hot râț de Conciliul Vatican II (1962-1965), care nu va mai vorbi de *unire* – în sensul de revenire al diferitelor Biserici în sânul matern al Bisericii Romano-Catolice – ci de *comuniune* între Biserici, realizat în spirit de egalitate și în deplinul respect al tradiției creștine. Dorința de a găsi și pentru B.R.U. un loc în noua așezare bisericească, l-a f cut atent față de „diferitele curente ecumenice din ultimul timp” și l-a determinat s se angajeze în dialogul ecumenic. Modul de a înțelege ecumenismul în relație cu B.R.U. îl deosebește pe Mons. Bârlea de majoritatea preoților uniți din exil (cu excepția, poate, a Mons. Ioan Dan și a Părinților Flaviu Popan și Alexandru Mircea). Dacă pentru Bârlea, dialogul ecumenic reprezenta o șansă pentru B.R.U., pentru ceilalți el era o problemă.

Despre lucrarea de față nu se poate spune că umple un gol în istoriografia B.R.U. Ea nu este nici m car o monografie complet . Își propune să fie doar o invitație la studierea mai aprofundat a vieții și operei Mons. Bârlea. Pe cel ce se hotărăște să facă acest lucru, îl asigur m c se va apropia de un om fascinant i de o oper fascinant .